

ARTUR BENKO GRADO (1875-1946) Zaboravljeni statističar i ekonomist²

SAŽETAK

Autor u svom radu razmatra ekonomski opus Artura Benka-Grada (1875-1946), statističara i ekonomista čije je značajno djelo zaboravljeno. Taj liberalni intelektualac i ekonomist izdavao je prvi statističko-ekonomski časopis u Hrvatskoj koji je, pod nazivom Indeks, izlazio u Zagrebu od 1929. do 1941. godine. Donosio je autorove izračune godišnje i kvartalne zaposlenosti, najamnine, cijena i troškova života, socijalnih prilika i drugih relevantnih fenomena. Na temelju tih izračuna stvarao je vremenske serije o gospodarskim (ne)prilikama Hrvatske u to vrijeme (obilježeno svjetskom gospodarskom krizom!!), koje su bile kompatibilne s podacima skupljenim u drugim zemljama. Položio je time temelje moderne gospodarske statistike u nas. U vremenu između dva svjetska rata, analize Benka-Grada široko su se koristile, no danas su njegovi nalazi zaboravljeni. Autor donosi plaidoyer za proučavanje njegova ekonomskog opusa, koji je danas posebno značajan pri istraživanju hrvatske ekonomske povijesti.

Ključne riječi: ekonomska povijest, socijalno-ekonomska revija, Indeks, gospodarske i socijalne prilike, gospodarska statistika, analiza, liberalizam

1. Životni put

Artur Benko Grado rođen je u imućnoj vojničkoj obitelji baruna Benka Bojničkog u Ogulinu 6. lipnja 1875. godine, gdje mu je službovao otac – inženjer. U Ogulinu završava osnovnu školu, a klasičnu gimnaziju u Zagrebu. Odlučuje se za studij prava, koji upisuje u Parizu, a dovršava u Beču 1898. godine. Aristokrat, sa stabilnim prihodima, razlikovao se od drugih studenata iz naših krajeva. Poliglot, s izvrsnim poznavanjem političke povijesti, ali i povijesti umjetnosti, pisao je kao i mnogi drugi u studentskim danima pripovijesti, crtice, feljtone, ali i eseje o književnosti. Njegova studija iz tog vremena, “Mlada Hrvatska”, svjedočila je o strogom književnom

¹ Akademik, HAZU, Zagreb

² Članak primljen: 10.09.2003.; Članak prihvaćen: 12.11.2003.

kritičaru (izazvavši burna reagiranja) koji je više temeljio osobna uvjerenja na kriterijima tadašnje europske kritike nego polazeći od prilika u kojima se nalazila mlada hrvatska književnost. Od mladalačke zagrižanosti za književnost rano se oprostio, prionuvši pravnom poslu.

Uz pomoć strica Isidora, koji je bio predstojnik Odjela za unutrašnje poslove Zemaljske vlade u Sarajevu, zaposlio se kao pravnik u Bosni. Postaje upravni činovnik koji se penje na ljestvici uprave od "perovodnog vježbenika" i agrarnog suca (Brčko, 1898.-1911.), preko kotarskog predstojnika (Bijeljina) do okružnog predstojnika (Bihać, 1917.-1919.). Dvadeset godina provedenih u Bosni omogućilo mu je da promatra izbliza stvaranje novog građanskog društva, ali i bijedu seljaka i drugih slojeva. Iako je po rođenju plemić, po prihodima imućan, a po odgoju Europljanin, u sebi nosi osjećaj i potrebu za pomaganjem siromašnim slojevima. I cijelog će ga života prožimati to uvjerenje, u svim prilikama kroz koje je prolazio.

Njegov boravak u Bosni prekida stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Odmah, u siječnju 1919. godine, osumnjičen je zbog tobožnje proaustrijske aktivnosti u Brčkom i Bijeljini; uhapšen je u Bihaću, neko vrijeme interniran u Sarajevu. No kako nova vlast nije našla nikakvih dokumenata ili potvrda tim optužbama, oslobođen je internacije, ali i odmah umirovljen (24.2.1919. godine, u dobi od 44 godine!). Odmah se preseljava u Zagreb, gdje živi do svoje smrti. Od 1919. do 1932. godine djeluje u iseljeničkoj službi (prvo pokrajinske vlade, potom "Hrvatskog radiše" te u Ministarstvu socijalne politike i Iseljeničkom komesarijatu kao stručnjak za iseljenička pitanja). Stručni i znanstveni rad u tom vremenu bio mu je usmjeren prvenstveno prema iseljeništvu: pisao je članke i studije o uzrocima iseljavanja, mjestima i zemljama useljavanja te o adaptaciji doseljenika novim uvjetima. Kruna tog rada trebala je biti Migraciona enciklopedija u 8 svezaka, od koje je uspio izdati tek prvi svezak, o Kanadi³. Ta je zamišljena enciklopedija trebala biti najprije znanstveno djelo, a tek potom praktična uputa useljenicima i/ili povratnicima.

Početak tridesetih godina Benko Grado ulazi sve više u analizu socijalnih i ekonomskih prilika Kraljevine Jugoslavije. Povezuje se s Radničkom komorom, kojoj predstavlja svoj projekt za znanstveno istraživanje gospodarskih i socijalnih pitanja radnika. Komora prihvaća projekt Benka Grada, pa s njim izdaje od 1929. do 1935. godine socijalno-ekonomsku reviju Indeks, koja izlazi 4 puta godišnje, redovito. Od 1935. godine tu reviju izdaje Benko Grado sam kao izdavač, i to na četiri jezika (uz "srpsko-hrvatski, na francuskom, engleskom i njemačkom jeziku" piše na zaglavlju svakog broja – sve do 10.IV.1941. godine). U gotovo svakom broju, čiji je pisac samo Benko Grado, daje se analiza nekog novog gospodarskog fenomena sa statističkim podacima (koji o njemu govore), metodologija obračuna, kao i analiza i interpretacija iznesenih podataka. Nema ekonomske teme o kojoj Benko Grado ne piše znalački, na

³ Posveta ovoj knjizi odražava rodoljubni profil Benka – Grada, jer piše: "Prvu knjigu ovog djela posvećujem uspomeni svih onih hiljada znanih i nezvanih iseljenika tolikih generacija, koji fizičkom snagom i stvaralačkim idejama doprinesoše k izgradnji civilizacije svijeta, žrtvujući često i svoje živote, ali vazda pronosći čast i slavu našega imena, po svim morima i po svim kontinentima".

osnovi metodologije, kojoj je sam tvorac. Tu su indeksi konjunkturnih kretanja, podatci o nezaposlenosti, inflaciji, troškovima života, stambenim (ne)prilikama radnika u gradovima i mnoge druge teme. Taj časopis prekida rad dolaskom NDH: Benko Grado, tiskajući vlastitim sredstvima, održava tiskanje (!) po jedne stranice svaka tri mjeseca do 31. srpnja 1942. godine, ali tada i to gasi. Tadašnjoj vlasti nisu bili ugodni podatci prema kojima se inflacija rapidno ubrzava (troškovi života, primjerice, po toj jednoj tiskanoj stranici skaču u Hrvatskoj za 31% u 1940. godini, za 36% u 1941., a za 81% u prvom polugodištu 1942. – prema prvom polugodištu 1941.). Tada se časopis (kojem zahvaljujemo **egzaktno** poznavanje gospodarskih prilika u bivšoj Jugoslaviji) utrnuje i Benko Grado mora tražiti zaposlenje.

Od 1941. do 1945. godine lektor je, prevodilac i urednik u izdavačkom poduzeću Europa u Zagrebu. Prihodi su mu sve manji pa teško živi. Očekuje da će od nove vlasti 1945. godine dobiti primjeren posao, kao priznanje za rad na socijalnom časopisu Indeks, koji su u međuratnom razdoblju toliko koristili (nerijetko i zlorabili) radnički vođe. No ne prihvaća ga niti nova vlast. Počinja samoubojstvo 10. srpnja 1946. godine, zajedno sa suprugom. Tako s ekonomske scene odlazi jedan pozitivistički odgojen liberalni duh. Vjerovao je u budućnost koja nikako nije dolazila. Očekivao je prosperitet svog naroda koji će (kako je pisao 1923. godine) “naslijeđu djedova dodati vlastite tekovine”. Očajnički čin, koji je poduzeo, pokazuje kako za njegovu liberalnu, slobodarsku misao život nema razumijevanja.

2. Javna, stručna i znanstvena djelatnost

Najveći je doprinos Artura Benka Grada na području ekonomske i socijalne misli. No prije no što se osvrnemo na njih, dužni smo predočiti njegova liberalna uvjerenja, o kojima je najviše pisao u dvadesetim godinama prošlog stoljeća. Tada nastaju političko-socijalni eseji koji prikazuju njegova uvjerenja. Protagonist je engleskog liberalnog duha i političkog genija. U knjizi “Političke konfesije” (Zagreb 1922.) ističe kako ne želi donositi hrvatskom narodu nove doktrine ili sustave, već samo upozoriti na dostignuća koja su drugi ostvarili. Apelira na svoju generaciju da spozna kako je veliko značenje tih ostvarenih napredaka pri izgradnji budućeg svijeta, ističući kako je neophodan iskreni samoprijegor pri političkom i socijalnom poslu ako se želi dobro svom narodu. Po njegovu uvjerenju došlo je vrijeme stvaranja, nestala “je mora koja je teretila tolike duše, spadaju unutarne verige koje su sputavale tolika pokoljenja, narod odahnjuje i postaje slobodan. To je ona unutarnja sloboda, u čijoj sferi se, na primjer, rodio engleski Common Law. Svaki državnik, koji iščekivanju čitavih naraštaja, čežnji tolikih pokoljenja nađe oblik iz ove sfere – je osloboditelj svog naroda”.⁴ Samopregalački rad mlade generacije - uvjerenje je B. Grada - omogućit će da se “naslijeđu predaka dodaju vlastite tekovine”, što će, kako to Goethe u Faustu kaže, “omogućiti da posjedujemo što smo primili od nas i od naših predaka”.

⁴ A. Grado: O iskustvu kao političkom elementu, Savremenik 1923.

Kakva uvjerenja zastupa Benko Grado 1922. godine? Prije svega ističemo njegovo pacifističko uvjerenje koje se protivi ratu i svim epifenomenima koje on rađa. On se suprotstavlja i ekonomskoj politici pobjednika (koja valutnom politikom želi osiromašiti one druge), ali i posljedicama koje rat sa sobom nosi na socijalnu diferencijaciju. Ističe kako slogan po kome je “najbolja valuta valuta pobjednika” u suštini “smjera na imetak drugih. Taj je mentalitet duh rata, duh pljačke, otkad ima svijeta i vijeka. Pak navikli kroz tolike godine najintenzivnije napetosti živaca pljačkati u drugoga ili se bar nadati pljački u buduće, zar da sada lake duše zasučemo rukave i bacimo se na posao, da onda manje ručamo? Europu nadahnjuje baš protivni duh: sve uživa kao da je kijametski dan pred vratima (bosansko boravljenje odaje se ovdje – mi bismo rekli kao da je sudnji dan pred vratima – opaska V.S.). Nasta opća utakmica uživanja... U nesređenim prilikama rata, koji podiže preko noći tolike misteriozne imetke, stvori se mnogom pred očima fatamorgana blagostanja, bogatstva. U dušama se udomi nada u socijalnu jednakost, vjera u potrebu socijalnog izjednačenja. Ali rat odmiče polako u prošlost, među blijeđe sjene povijesti, budućnost se diže pred nama i izbijaju već konture, a socijalna nejednakost ostaje.”⁵ Gledište je Benka Grada, kao što vidimo, jasno: on je protiv “pljačkaškog mentaliteta pobjednika”, ali i protiv petrificiranja socijalnih nejednakosti, nastalih u “nesređenim prilikama rata, koji podiže preko noći tolike misteriozne imetke”. On želi ukloniti i jedno i drugo, ali se suočava s grubom istinom teškoća naslijeđa prošlosti koje parlamentarizam sporo i teško rješava.

Evo kako on gleda na taj europski problem. “Ko kazalo na aneroidu pomiče se vlast u parlamentima, neprestano s kraja na kraj. Tu je vječna izmjena. Najširi slojevi tamo u pozadini, *cupidi rerum novarum*, jer im nijedna ne može da donese što oni hoće, efektivnu vlast i socijalnu jednakost, izmjenjuju, dižu, obaraju, dok se saglasno time pomiču stranke u parlamentu s desna na lijevo i s lijeva na desno. Socijalno revolucionarci, koji ono s početka jedva smjedoše zaviriti u narodna predstavništva, sjede sada po mnogim zemljama u vladinim klupama. Uloge se izmjenišu”. Međutim, te smjene u moći parlamentarnih stranaka ne donose ono što je potrebno narodu, zbog naslijeđa prošlosti, hipoteka koje ostavljaju predašnji režimi i vlade. Piše Benko Grado: “Socijalisti se utvrđuju na vlasti. Ali svaka stranka, koja iz oporbe dođe na vladu, mora da poprimi novo stanovište, da unese u svoj program konservativne elemente, obzire dužne samoodržanju, čim se neminovno pomiče s lijeva na desno, prepuštajući radikalizam, kritiku, reforme, pokrete, onima koji njihova napuštena mjesta zauzeše, jer je oboje u isto vrijeme inkompatibilno. A kako se široke mase gradova tiskaju za ljestvicom, to je pomicanje na desno identično s udalečivanjem od popularnosti kod onih masa, koja kao pepinijera radikalnih ideja kriju u svom krilu šanse budućnosti. Doći s lijeva na vladu znači platiti dospjele mjenice. Doduše neko vrijeme (mjenice – op.V.S.) može ih se protestovati. Ali najposlije provali razočarenje radi neispunjenih obećanja, danih tamo prije, onima u pozadini, elementarnom snagom, i tako svi ti moraju da izazovu reakciju”.⁶ Klatno političkog uvjerenja koje se kreće od ljevice

⁵ Političke konfesije, Zagreb, 1922., str. 110-111.

⁶ Političke konfesije, str. 95.

prema desnici i potom obratno, zabrinjavalo je Benka Grada prije osamdesetak godina, a i danas je aktualno (politička prevlast struja lijevog centra do koje je došlo u Engleskoj nakon 18 godina konzervativne vladavine i Njemačkoj nakon 16 godina Kohlove vladavine). Odnosi su u ekonomiji transparentniji, jasniji biračima, nego što su nekoć bili: plaćanje dospjelih mjenica (kako to naziva naš pisac) više se ne maskira, već razotkriva postupke bivših stranaka. Temelji nove politike, i ljevice i desnice, ravnaju se sve više prema trima velikim načelima suvremene politike: gospodarskom i kulturnom liberalizmu i pragmatizmu. Zato odgovor kakav je nudio Benko Grado davne 1922. godine više nije valjan: za njega su tada to bile "emanacije one dualističke naravi ljudske, koja se u jednu ruku drži slijepo načela otaca, a u drugu nervozno srlja naprijed, reprezentovana u onim dvjema tipovima, konservativcima i liberalcima, koji pod najraznovrsnijim imenima, otkad ima javnog života na zemlji, vode vazda neodlučnu borbu za ideale čovjeka u državi i u društvu. Ono strujanje ne ide u beskonačnost. I radikalizam i konzervativizam imaju granica: ondje rasulo anarhije, ovdje petrefakt despotizma."⁷

Taj svojevrsni agnosticizam liberala nije ga, međutim, spriječio da vidi kako u borbi između komunizma i liberalizma socijalizam ruskog tipa nema šanse. U vrijeme kad se tek stvarala sovjetska država on polazi od tada malo naglašavane činjenice kako "cijeli svijet čini jednu veliku privrednu cjelinu", pa da je nemoguće ostvariti "privrednu autarhiju, potpunu samostalnost, makar ne znam koliko bili golemi ti teritoriji". Tom i takvom socijalizmu "anglosaksonski je svijet na putu". Konstatira mirno kako je "središte kapitalističkog naziranja na svijet u zemljama kulturom i civilizacijom jačom od onih, koje komunizam propaguju. Trebalo bi dakle slabiji da nadvladaju jače",⁸ što se ne može dogoditi.

Stoga liberal Benko Grado gradi pragmatički jedini mogući put izlaska iz svijeta nejednakosti i siromaštva: put gospodarskog razvoja, kojim će se nadvladati dešperatno naslijeđe prošlosti. Evo kako to izgleda u njegovoj analizi: "Još nikako nećemo da spoznamo da je spas na bojištima svjetskog rata satrvenom gospodarstvu u radu i štednji. Svi upiremo oči u valutu, ko bolesnik u živu. Svi gledamo kako bi je popravili. Ali kao da usprkos našeg dubokog nacionalno ekonomskog znanja opiremo spoznaji, da je valuta samo ogledalo gospodarstva i da treba potonje podignuti pa valuta sama od sebe nadoći. Dobro gospodarstvo mora imati uglavnom i dobru valutu, ako se vodstvo u tim pitanjima ne izruči djeci. To što nam je tako teško udesiti život prema zahtjevima narodnog gospodarstva (malo trošiti, a mnogo proizvoditi) opet nam je rat kriv".⁹ Tako Benko Grado upire prstom na vječne gospodarske postulate: više raditi i proizvoditi i, s većom štednjom, omogućiti brži gospodarski razvitak zemlje. Ako se to ne ostvari, tada su uzaludne rasprave o ovoj ili onoj mjeri ekonomske politike: socijalne nejednakosti će

⁷ Ibid., str. 111.

⁸ Političke konfesije, str. 68.-69.

⁹ Ibid., str.110.

ostati, najposlije “mora doći čas ekonomske pasivnosti i socijalne klonulosti, jer prazna vreća ne stoji uz brdo.”¹⁰

Duboko razočaran što tadašnje jugoslavensko i hrvatsko društvo ne razumijeva te jednostavne ekonomske dogme (koje on iznosi sa zavidnom sigurnošću, citirajući teoretičare i prektičare, kao i političare prošlih i tadašnjih vremena!), kako onda krenuti u bitku za rafiniranije metode politike?

Odlučuje stoga prihvatiti se titanskog posla: stvoriti činjeničnu podlogu za modernu ekonomsku politiku, što bi omogućilo otklanjanje evidentnih (za njega) slabosti postupaka tadašnjih vlada. Prilike nisu bile pogodne za takvu akciju: gospodarske statistike gotovo da i nije bilo, najvažnije vrelo podataka bili su u to vrijeme statistički podaci popisa stanovništva koji su se provodili svake desete godine i onda čekali godinama na objavljivanje. Krenuo je i zaplovio nepoznatim za njega vodama, gdje se samo mogao orijentirati po metodama koje su u to vrijeme koristile druge zemlje. Nije ga ta činjenica obeshrabrila i nikad nije klonuo. Rukovodio se maksimom, koju je sam skovao i stavio kao motto svoje knjige¹¹: “Ako li nešto ne uspije, ne kloni. Gledaj kako se mrav po petnaesti put vraća na isto brvance”. Tako se i on mnogo puta pokušavao i približavao (asimptotski) konačnoj istini o socijalnim fenomenima njegovog doba. Benko Grado počinje svoj rad na temelju preporuke radničkih komora da valja obračunavati cijene i troškove života (29.X.1927.); zagrebačka radnička komora je taj zadatak preuzela i ona se javlja kao suvlasnik i izdavač “Indeksa” (sve do kraja 1935. godine) kad časopis preuzima na izdavanje sam Benko-Grado. U časopisu “Indeks” već 1929. godine programatski govori što sve želi postići: stvoriti podatke o nadnicama, inflaciji i realnim plaćama; prikazati stambene (ne)prilike, nezaposlenost, ishranu stanovništva i stotine drugih relevantnih ekonomskih fenomena. Ne želi ih verbalno opisivati: želi dati kvantitativnu analizu tih fenomena. To je tada bilo iznimno teško, s obzirom na statističke službe, koje su bile tek u začecima, zbog nepostojanja u nas metodologija za račune tih fenomena. Gigantskim radom Benko Grado to postupno svladava, tiskajući u svakom novom broju časopisa “Indeks” nove serije, koje ukazuju na teško socijalno stanje naroda.

Duboko uvjerenje o korisnosti za društvo svog angažmana vodit će Benka-Grada tijekom idućih desetak godina pri djelu. Želi stvarati, krčiti ledine, probijati i kod nas puteve, koji su već otvoreni u drugim zemljama. Poliglot, s izvrsnim poznavanjem mnogih jezika, težište svoje aktivnosti stavlja na gospodarske i socijalne teškoće društva koje se pred njim stvaralo. Zabrinut je kad uočava da se o mnogim tim fenomenima teško može u nas argumentirano raspravljati – jer pravih činjenica o privrednim prilikama nema. A tamo gdje nema činjenica, prostrano je polje za spekulativne doskočice, za šarlatanstvo, za donošenje mjera ekonomske politike koje nemaju veze sa stvarnošću. Zato na se preuzima titanski zadatak: izraditi metodološka, statistička i ekonomska rješenja kojima će se stvoriti relevantne vremenske serije. Svugdje, gdje se to može, valja primijeniti rješenja koja su već u upotrebi u

¹⁰ Ibid., str. 111.

¹¹ Migraciona enciklopedija, op. cit. str. 5.

civiliziranom svijetu. Tako on stvara podatke koji govore o gospodarskim prilikama Zagreba, Hrvatske i Jugoslavije. Najveći dio tih radova objavio je u svom časopisu Indeks, probijajući se mučno kroz sve tegobe takvog puta.

Sve indekse konstruirao sam Benko Grado, dajući opširne tabelarne priloge, metodologiju obračuna i način konverzije (u zlatnike, dinare i krune). Ti su podaci jednostavno sjajni: primjerice za čak 30 prehrambenih proizvoda daju se podaci o cijenama za svaki artikl za sve godine od 1900. do 1941. Ekonomski izvrsno verziran on komparativno analizira svoje nalaze s onima u čak 18 najznačajnijih svjetskih zemalja: za mnoge (recimo Englesku) čak analizira razlike koje se pojavljuju između službenih i drugih izvora; na tom istom komparativnom načelu utvrđuje visinu realnih radničkih nadnica u tom dugom vremenskom rasponu – za prvih 40 godina 20. stoljeća. Minucioznom analizom istražuje promjene u ishrani naroda, nezaposlenosti, stambenim prilikama i drugom. Svake godine donosi konjunkturu sliku jugoslavenskog gospodarstva u minuloj godini, sa svim relevantnim makroekonomskim pokazateljima. Primjerice provodi “retrospektivnu analizu spoljne trgovine za razdoblje 1920-1930.” (3/1931), “realnu zaradu privatnih namještenika” (4/1931), “plate i zarade u poljoprivredi” (1/1935).

Obrađivši najamne radnike, privatne i javne službenike, prikazuje sveobuhvatnu rekapitulaciju statistike realne zarade od 1914. dalje (4/1935) za sve kategorije na teritoriju Hrvatske i Zagreba.

Bio je sistematičan i temeljit. U broju 1 (siječanj 1936) tiska “Osvrt na sedam godina naše socijalne statistike i program za budućnost”. Ističe kako je program i temeljite smjernice objavio još u prvom broju, ali je punih 7 godina radio - do srpnja 1935. - na ispunjenju tog programa: završio ga je predstavivši retrospekt indeksa cijena za razdoblje 1913-27. što je omogućilo prikaz standarda života seljaka i najamnih radnika, ali i stambenih prilika u radničkim stanovima. Nakon rekapitulacije učinjenog postavlja ambiciozni program svog budućeg rada što uključuje i procjene narodne imovine narodnog dohotka i njegove raspodjele (posao koji je tek 40 godina kasnije uradio akademik I. Vinski), indekse stečajeva i drugo.

Artur Benko-Grado je socijalni liberal: istražujući prilike radničkih stanova u Zagrebu (Indeks 1/1937), on utvrđuje katastrofalne prilike jednako u gradu, kao i na selu. Uz raskošne palače ima, piše, “bezbroy seljačkih krovnjača i radničkih jazbina, pa nisu ostvarene riječi Benthamovog evanđenja po kome treba stvoriti the greatest happiness of the greatest number (što više sreće za što više svijeta), jer za onog najmanjeg još uvijek nema na velikom bogatstvu svijeta svaki dan bar nekoliko gutljaja sreće”.

Socijalne note nalaze se i u brojnim drugim radovima. Raspravljajući o zaposlenosti i nezaposlenosti ABG upozorava (Indeks 3 i 4/1938): “Stanje zaposlenja pruža mnogo solidniju bazu za statistiku nezaposlenosti od svih onih metoda kojima se nastoji obuhvatiti nezaposlene. Jezgra problema je u nevidljivoj nezaposlenosti u nas i drugdje. Ko što ima nevidljivi izvoz i uvoz koji dolaze do izražaja u međunarodnoj platežnoj bilanci, tako ima i nevidljiva nezaposlenost. Ovamo spadaju u nas legije parcijelno nezaposlenih poljoprivrednih nadničara koji rade prosječno samo 175 dana

u godini, onda pauperi po selima, pak sitni zanatlije, i nedostatno zaposleni mali seljački posjednici, čitava jedna rezervna vojska željna rada i zarade. Genetička metoda kojom se služim omogućuje čitaocu da kod indeksa zaposlenosti i nezaposlenosti, kao i kod svih ostalih, prati kako se svaki pojedini od njih rađa, nastaje i razvija. Na taj način postavljen je čitalac u središte samoga rada”.

Artur Benko-Grado je i socijalni reformator, ali, kao i pri mnogim drugim poslovima, zastupa svoje ideje bez pristupanja političkim ili drugim strankama i grupama. Zbog toga, njegovi stavovi ne nalaze onaj odjek, kojeg bi po svom sadržaju zasluživali. Tako je, primjerice, početkom godine 1935. objavio svoj Nacrt Zakona o minimalnim nadnicama i platama,¹² u kojem je postavio zahtjev (§1) da se “svakom radniku i namješteniku bez razlike spola jamči za njegov rad primjerena minimalna nadnica”. A ta bi morala “biti jednaka bar s minimalnim troškovima života” (Pravilnik k Zakonu, §1). Minimalni troškovi života utvrđivali bi se prema “egzistenčnom minimumu za odraslog nekvalifikovanog radnika” (Pravilnik §3). U pravilniku je eksplicitno istaknuo kako za jednaki rad pripada jednaka nagrada – bez razlike spola, ali je u Zakonu ipak dopustio da se ženska radna snaga plati do 20% manje (budući “da se po cijelom svijetu ženska radna snaga plaća slabije od muške radne snage. Naročito u Sjedinjenim državama” – str. 204 teksta).

Da se ne bi smatralo kako je utopist, on prikazuje zakonodavstvo o minimalnim nadnicama u velikom broju zemalja: od USA i Engleske, preko Kanade i Australije do Italije i Njemačke: nalazi kako u svim zemljama postoje odredbe o minimalnim nadnicama. Posebno ističe slučaj Engleske, koja je već tada definirala liniju siromaštva (poverty line) kao donju granicu ljudskih potreba i drugu “ljudsku” (human line), koja bi se mogla nazvati egzistenčnim minimumom. Po engleskom tadašnjem zakonodavstvu, ekonomski su “zdrave” (mi bismo danas rekli “održive”) samo one djelatnosti koje su radnicima u stanju osigurati minimalne nadnice “dostatne za uzdržavanje radnika i njegove obitelji”.

To postaje za njega misao-vodilja, budući da se krajem 1934. godine nadnicom prosječnog radnika moglo pokriti svega 45,3% egzistenčnog minimuma radničke obitelji, kako je on računao. S tugom zato konstatira kako “u našoj industriji više od polovice radnika ne zarađuju ni toliko da pokriju troškove fizičko-fiziološkog egzistenčnog minimuma ni za vlastitu osobu, a da se o uzdržavanju radničkih obitelji i ne govori”.¹³

Sve te činjenice, koje marno navodi i analizira, malo koga potiču na drukčije pristupe ekonomskoj politici. Ljudi ni onda nisu voljeli da ih se upozorava na slabosti, nedosljednosti i loše stanje. Njegove su analize, ma koliko pošteno i pedantno bile

¹² Članak nosi naslov: Prinos k pitanju uzakonjenja minimalnih nadnica i plata, objavljen je u časopisu Radničke zaštite SUZOR-a, Zagreb, 1 i 2 od 1935. godine.

¹³ Anketa o radničkim nadnicama i zaradi u industriji, Publikacije trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu knj. 100, Zagreb, august 1935. Usput budi rečeno, u ovoj je studiji po prvi put bilo procijenjen komparativnom analizom narodni dohodak Jugoslavije. Po njegovim analizama narodni dohodak Jugoslavije: “iznosi po glavi godišnje 40 ranijih zlatnih dolara, prema 80 siromašne Italije i 400 bogate Amerike. Taj je dohodak u nas u jačem opadanju, jer dok se je prema 1929. više nego prepolovio, spao je u Americi npr. samo za 43%”.

rađene, bile glas vapijućeg u pustinji. Trudi se da svoje spoznaje diseminira, ali velika većina novina i časopisa prihvaća mu po jedan ili dva priloga i potom prestaje sa suradnjom (Socijalna revija samo 1931., Privatni namještenik 1934., Financije 1930., Nova Europa 1930., Glasnik heraldike 1937., Socijalni arhiv 1938. itd.). To nema veze s kvalitetom tekstova, budući da njegove preporuke postaju sve određenije kako se bogati statistički materijal koji je prikupljao. Tako, primjerice, nalazi da više od polovice radnika u godini 1934. živi i dalje na seljačkom posjedu,¹⁴ da kruh daje više od trećine svih potrošenih kalorija stanovništvu; da su 1940. godine još uvijek nadnice osjetno ispod egzistencnog minimuma.¹⁵

Uporni, temeljiti rad Artura Benka Grada ne nailazi, međutim, na snažniji odjek među suvremenicima: političari su ga slabo marili, a znanstvenici rijetko koristili. Bio je veličanstveni izvodač na ekonomskoj bini, ali bez publike. Davao je sjajne ocjene prilika i vremena u kojem je živio, ali malo ga je tko slušao. Strogi liberalni duh, svoje je zaključke izvodio iz krutih činjenica, a nije išao niz dlaku bilo kojoj političkoj stranci ili pojedincu. Njegov je glas ostao glas vapijućeg u pustinji neznanja i ignorancije iz koje ga nisu spasile ni povremene fatamorgane niti rijetka prijateljska dobra riječ u ovom ili onom komentaru. Završio je tragično, jer, kako to reče pjesnik, bio je sam, naš stid i sram.

Možda je i stoga potrebno ne zaboraviti tog našeg usamljenog liberala.

3. Zaključak

Autor u svom radu razmatra ekonomski opus Artura Benka-Grada (1875-1946), statističara i ekonomista, čije je značajno djelo zaboravljeno. Taj liberalni intelektualac izdavao je prvi statističko-ekonomski časopis u Hrvatskoj koji je, pod nazivom Indeks, izlazio u Zagrebu od 1929. do 1941. godine. Časopis se tiskao na hrvatskom, engleskom, njemačkom i francuskom i donosio autorove izračune zaposlenosti, najamnine, cijena i troškova života, socijalnih prilika i drugih relevantnih fenomena. U vremenu između dva svjetska rata, analize Benka-Grada široko su se koristile, no njegovi nalazi danas su zaboravljeni, čak i od ekonomskih povjesničara. Autor iznosi plaidoyer za proučavanje njegova ekonomskog opusa.

Literatura

1. Esih, Ivan: Artur Benko Grado, Uz šezdesetu obljetnicu njegova života, Jutarnji list 24(1935), br. 8398, str.7.
2. Grado, Benko Artur
 - Političke konfesije, Zagreb 1922.
 - Migraciona enciklopedija, sv. 1, Kanada, Zagreb 1930.
 - Prinos k pitanju uzakonjenja minimalnih nadnica, Zagreb 1935.
 - Radničke nadnice i zarade u industriji, Zagreb 1935.

¹⁴ O kruhu u radničkom budžetu i kretanju cijena kruha u Zagrebu kroz posljednjih četrdeset godina, Indeks 1/1940.

¹⁵ Skupoća i realna zarada, Indeks 3/1940 te Troškovi života prikazani u zlatu (Indeks 1/1941).

- Indeks, časopis, 1929.-1941.

3. Marjanović, Milan: Hrvatska moderna. Izbor književne kritike (1897-1900), Zagreb, 1951.
4. Lunaček, Vladimir: Naša politička literatura: Artur Grado: Političke konfesije, Obzor 63(1922) br. 348, str. 1-2
5. Politeo, Ivo: Artur Benko Grado – Političke konfesije, Savremenik 18(1923) br. 3, str. 61.
6. Sirovatka, Hinko: Potcjenjivanje i zapostavljanje naučnog rada i proučavanje ekonomskih i socijalnih problema. Primjer sa neshvaćanjem važnosti i potrebe "Indeksa", socijalno-statističke revije Artura Benka Grada, Jugoslavenski Lloyd, 31(1939), 172, str. 5.

Vladimir Stipetić¹

ARTUR BENKO GRADO (1875-1946)
The forgotten statistician and economist

ABSTRACT

In the paper, the author studies the writing on economics by Artur Benko Grado (1875-1946), the statistician and economist whose significant work has been forgotten. This liberal intellectual and economist published the first statistical-economic magazine in Croatia, which was being issued in Zagreb from 1929 to 1941 under the title of "Indeks". It carried the author's calculations of yearly and quarterly employment rates, calculations of rental fees, of prices and cost of living, social circumstances and other relevant phenomena. On the basis of these calculations he created time series on economic circumstances in Croatia of the time (the time marked by the Great Depression!!), which were compatible with the data collected in other countries.

This was the foundation for modern economic statistics in Croatia. At the time between the two world wars, Benko Grado's analyses were widely used, but today his findings are forgotten. The author advocates that Grado's writings on economics, which are today of special importance when exploring Croatian economic history, be studied more closely.

Key words: *economic history, social-economic review "Indeks", economic statistics, analysis, laissez-faire, economic and social circumstances*

¹ Academic, Croatian Academy of Science and Art, Zagreb